

NEOLIBERALIZAM U OBRAZOVANJU I DINAMIKA ZNANJA

Alpar Lošonc¹, Andrea Ivanišević², Jelena Novaković³

^{1,2,3}Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija

¹alpar@uns.ac.rs, ²andrea@uns.ac.rs, ³jelenan@uns.ac.rs

Kratak sadržaj: Fokusiramo se na činjenicu da socio-ekonomske tendencije koje se skupno nazivaju neoliberalizmom utiču na dinamiku znanja i na korišćenje znanja u procesu edukacije. Uzimamo u obzir činjenicu koja se dokazuje u mnogobrojnim studijama, naime, da menadžment znanja posredno i neposredno utiče na oblike sticanja i transfera znanja u edukativnim okvirima. Uvažavajući određene teorijske učinke pokušavamo da ih aplikujemo na teren Istočne i Centralne Evrope, i posebno Srbije. Posebno tretiramo sledeće probleme: odnos između učenja i istraživanja, institucionalni okviri transfera znanja (odnosi između privatnih i državnih univerziteta, status kritičkog znanja u novim okvirima. Želimo pokazati da pomenuti neoliberalizam nije neutralan u odnosu na edukaciju, nego na snažan način doprinosi transformaciji smisla i značenja edukativnih procesa. Kao što se okvirima menadžmenta u nauci govori o privatizovanim režimima u nauci, tako možemo govoriti o privatizovanim režimima znanja u pogledu obrazovanja. Najзад, nameravamo da pokažemo opasnosti i dileme ove orijentacije.

Ključne reči: Neoliberalizam, dinamika znanja, univerzitet

NEOLIBERALISATION OF THE EDUCATION AND THE DYNAMICS OF KNOWLEDGE

Abstract: We focus on the fact that socio-economic trends that are collectively known as neoliberalism influence the dynamics of knowledge and the use of knowledge in the educational process. We take into account the fact that it proved in numerous studies, namely, that the management of knowledge directly and indirectly influence the forms of acquisition and transfer of knowledge in educational contexts. Regardless of the theoretical effects of trying to be applied on the ground in Eastern and Central Europe, and especially Serbia. Especially we treat the following issues: the relationship between teaching and research, institutional frameworks of knowledge transfer (relations between private and public university, the status of critical knowledge in a new context. We want to show that the said neoliberalism is not neutral in relation to education, but powerfully contributes to the transformation of meaning and meaning of educational process. As the management frameworks in science speak of the privatized regimes in science, so we can talk about the privatized regimes of knowledge in the field of education. Finally, we intend to show the dangers and dilemmas of this orientation.

Key Words: Neoliberalism, the dynamics of knowledge, university

1. KRATKE NAZNAKE O NEOLIBERALIZMU

U radu upotrebljavamo od strane nekih komentatora osumnjičeni termin „neoliberalizam“. Ne nalazimo za shodno da ovde široko tretiramo dotični pojam, ne samo zbog toga što bi se moglo pozivati na mnogobrojna tumačenja, nego i zbog toga što smo i mi sami pokušali da razjasnimo termin¹³. Shodno tome, u pogledu meta-horizonta ovog članka oslanjamo se na naše radove.

A pošto smo zainteresovani samo u odnosu na obrazovanje, samo ćemo kratko naznačiti

---

¹³Između ostalog, K. Josifidis, A. Lošonc, Antiliberalne posledice neoliberalizma, u (V. Vukotić et al. ur.) Anti)liberalizam i ekonomija, Institut društvenih nauka, Beograd, 2014, str. 92-106. A.

Lošonc, Neoliberalizam: diskursi/i ideologija, u (M. Podunavac, Ž. Paunović, ur.) Politika: nauka i profesija, Beograd, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2013, str. 87-11.

da je upravo u ovoj sferi dotična tema višestruko analizirana i da su detaljno pokazivane posledice neoliberalizma na obrazovanje¹⁴. U svakom slučaju neoliberalizam i u odnosu na obrazovanje možemo razumeti samo ako se on ne redukuje na pomeranje ka tržišnim normama, jer time se analitički veoma malo dobija, nego ga treba shvatiti kao kompleksni program transformacije društva i čoveka¹⁵. Dakako, ne može se negirati evidentna činjenica da su mnogobrojni institucionalni mehanizmi obrazovanja podložni dosada neviđenom uticaju tržišnog normiranja, da tržišne kategorije, kao cena itd. determinišu delatnosti koje su ranije bile izuzete od takvog tipa normiranja. Ali, valja reći da visoko uvažavanje tržišnih kriterijuma možemo objašnjavati samo u okviru toga. Zato se i ne slažemo sa različitim pojednostavljenim komentarima i refleksijama koje se bave sa obrazovanjem i koje prodor neoliberalizma razumevaju kao „marketizaciju“, afirmaciju tržišnih pravila u obrazovanju, te kao „komodifikaciju obrazovanja“, „izlaganje univerziteta tržišnoj dinamici“. Dakako, ni jednog trenutka ne zaboravljamo duboku važnost tržišta u poimanju statusa obrazovanja, fakulteta i uopšte sfere edukacije u najširem smislu. I još da dodamo činjenicu da se neoliberalizam ne može svesti ni na procese ekonomiziranja, odnosno, na tobože jače uvažavanje ekonomskih kriterijuma. Držimo da je merodavna naznaka koja se vezuje za Margaret Tačer a koja se ionako smatra „rodonačelnicom“ neoliberalne orijentacije: „ekonomija je metoda, cilj je promena duše“¹⁶. I shodno tome što neoliberalizam ima ovakvu intenciju, i obrazovanje se shodno njemu smatra instrumentom promene „duše“. Drugačije rečeno, neoliberalizam pokazuje dalekosežne ciljeve podrazumevajući transformaciju obrazovanja shodno njegovim ciljevima.

2. POMERANJE ODNOSA IZMEĐU JAVNE I PRIVATNE SFERE: TRANSFORMACIJA SMISLA OBRAZOVANJA

Bespotrebno je govoriti previše o tome da je obrazovanje utkano u postojeće socio-ekonomske odnose. Valja postaviti pitanje konteksta znanja. Naime, izvesno je da sistem znanja koji je nastao u okvirima prosvetiteljstva i u svetlu „industrijske revolucije“, dakle, pre više od 200 godina trpi značajne promene usled socio-ekonomskih i tehnoloških promena. Kako to istraživači tvrde ova strategija se zasnivala na deduktivnom korišćenju ljudskog uma, i na deduktivnom izvođenju zaključaka¹⁷. Drugačije rečeno, racionalnost koja se negovala u okviru sinteze između prosvetiteljstva i industrijske revolucije sada je izložena preispitivanju. Tako, se u različitim „neuro“ disciplinama pokazuje da se racionalnost mora mnogo kompleksnije definisati no što se ranije mislilo, da je itekako neophodno proširiti dosadašnja znanja koja se pokazuju kao nedovoljna za zahvat racionalnosti koja se smatrala nedodirljivom i u pedagoškim disciplinama. Tako se tvrdi da je racionalnost jedna sinteza između svesnih i nesvesnih aktivnosti, kao i kompleks povezanosti između ljudskog tela i okoline. Tome se dodaje da je učenje spoj različitih posredovanja između logičkih procesa i emocionalnih dimenzija¹⁸. Stručnjaci sumnjaju da konvencionalne metode korišćenje u obrazovanju mogu da odgovore na ove izazove, odnosno, ne omogućavaju da se izlazi na kraj sa novim problemima na osnovu starih metoda koji se zasnivaju na okoštalom obrascu racionalizma.

Neoliberalizam i njegove „tehnologije promene duše“ se moraju situirati u ovom kontekstu. Organski deo neoliberalizma jeste istrajna kritika države kao opterećujuće instance za nesmetane funkcionisanje tržišne ekonomije i njenih zakona. Tako se kritikuje i javna sfera koja se opire tržišnoj racionalnosti i koja je s one strane tržišnih zona. Zapravo, i država i javna sfera „istiskuju“ („crowding out“) privatnu sferu koja se apriori promovise kao leglo racionalnosti između ciljeva i sredstava. Neoliberalizam želi menjati „dušu“ (to shvatamo kao subjektivno

---

¹⁴ Npr. P. E. Agre, 'Commodity and community: institutional design for the networked university, Planning for Higher Education, 2000, 29(2), 5-14. M. W. Apple, Educating the "right" way (2nd ed.) New York, Routledge. M. W. Apple, (ed.), Global crises, social justice, and education, New York, Routledge, 2010. H. A. Giroux, Neoliberalism's War on Higher Education, Chicago, Haymarket, 2014.

¹⁵ J. Klausenitzer, The World Bank and education, Education and Social Justice, 2000, 2(3): 37-38, 59.

¹⁶ <http://www.margarethatcher.org/document/104475>.

¹⁷ W. Ayers, and R. Ayers, Introduction, Monthly Review, 2011, 63, no. 3: 1-4.

¹⁸ C. Piovani, H. Togrul, Heterodox economics and the crises of capitalism: Rethinking pedagogy in higher education, International Critical Thought, 2012, 2:3, 375-386.

središte čoveka) na taj način što ga modelira kao stalnog preduzetnika, naime, kao preduzetničkog subjekta koji u svakom trenutku preuzima rizik i donosi odgovarajuće odluke, tako i subjekat obrazovanja postaje „preduzetnik svoje sopstvene duše“¹⁹. Obrazovanje tada više nije samocij nego instrumentalno sredstvo za različite van-obrazovne kategorije. (Tako se u Evropskoj uniji povela rasprava povodom efekata doživotnog učenja i odgovarajuće Lisabonske strategije)²⁰. Tako se javlja neizbežno retoričko pitanje: da li je obrazovanje javno ili privatno dobro? Da li se još uvek radi o obrazovanju u klasičnom smislu reči ili o „treningu“? Nedvojbeno je da uvek postoji „socijalna dimenzija“ obrazovanja odnosno, izvesno je da se ono nikada ne može redukovati na individualne nivoe²¹, ali uvek je pitanje smisla.

Pogrešno je kao posledicu ovih tendencija videti tek u pojavi privatnih fakulteta: to se može videti tek kao simptom, a ne kao objašnjenje. Valja uvek, tako i sada, razlikovati šta je eksplanans a šta je eksplanandum. A treba govoriti o tome da određeni ekonomski subjekti kao korporacije mogu da determinišu edukativne sadržaje, kao što i finansijske kalkulacije koje se vezuju za korporacije određuju troškovnu infrastrukturu univerziteta i obrazovnih mreža, tako nastaje naznaka o „korporatizaciji visokog obrazovanja“²². Sumnjiči se javno obrazovanje, tačnije one edukativni sadržaji koji se ne mogu uklopiti u tržišne okvire, kao što se izlažu sumnji oni aspekti znanja koji se ne mogu prevesti u komercijalne kategorije. U nekim zemljama država smanjuje svoje redistributivne resurse za javne aspekte obrazovanja. Istini za volju, valja primetiti da se isti procesi ne reflektuju svugde na isti način, da se mora primetiti da postoji stanoviti varijabilnost u pogledu ispoljavanja neoliberalizacije. Tako, odgovarajuće statistike pokazuju da su javni izdaci za obrazovanje stalni i visoki u skandinavskim zemljama, ili se održavaju na istom nivou i u zemljama Zapadne Evrope, a u mnogim zemljama Srednje i Istočne Evrope, barem ako se pogledaju podaci u dužem roku, opadaju. Tako su budžetski izdaci za obrazovanje u Bugarskoj 1992. godine bili 5.30% u odnosu na GDP, a 2011 isti troškovi su iznosili 3,82%, u Rumuniji ista brojka iznosi 3,39% (1999), a 2011. godine se radi o veličini 3,07%. Za to vreme, skandinavske zemlje imaju iznos 6,76% (Finska), 6,66% (Norveška)²³ itd. U većem broju zapadno-evropskih zemalja nema pada u pogledu ove značajne brojke. U najmanju ruku moramo konstatovati da postoje određene strukturalne asimetrije između različitih delova Evrope u pogledu javnih izdataka za obrazovanje kao i povodom stepene neoliberalizacije obrazovanja. Naravno u ovom kontekstu treba promisliti i situaciju u Srbiji koja je posredovana mnogobrojnim konfliktima i otporima²⁴.

3. FENOMENI ISPOLJAVANJA

Ovde navodimo taksativno najznačajnije manifestacije neoliberalizacije obrazovanja:

- povratak elitizma i nejednakosti²⁵;
- razdvajanje između istraživanja i „misije predavanja“,
- komercijalizacija režima znanja²⁶,
- sužavanje okvira istraživanja,
- opadanje značaja kritičkih dimenzija znanja koje se stiču u institucionalnim oblicima obrazovanja,

¹⁹ B. Aubrey, *L'entreprise de soi*, Paris, Flammarion, 2000.

²⁰ U Evropi uvek postoji lamentacija da stari continent zaostaje za SAD u svetskoj političko-ekonomskoj trci, te i pokušaji u J. Holford, *Hard Measures for Soft Stuff: citizenship indicators and educational policy under the Lisbon Strategy*. *European Educational Research Journal*, 7(3), 2008, 331-343

²¹ Council of the European Union (2010) Council conclusions of 11 May 2010 on the social dimension of education and training. *Official Journal of the European Union* (2010/C 135/02). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:135:0002:0007:>.

²² G. Lerner, *Corporatizing higher education*, *The History Teacher*, 2008, 4, no. 2, 219–27. M. H. Maier, K. M. McGoldrick, and S. Simkins, 2009, *Starting point: Pedagogical resources for teaching and learning economics*. http://serc.carleton.edu/files/econ/project/working_paper_starting_point.pdf.

²³ http://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tab1/tsdsc510.html.

²⁴ M. Jevtić, *Koliko koštaju naše iluzije: liberalizacija obrazovanja u Srbiji*, USPRS, Beograd, 2014.

²⁵ D. Dorling, *Injustice: Why Social Inequality Persists*, Policy Press 2010.

²⁶ S. Harginson, 'The Public/Private Divide in Higher Education: A Global Synthesis', *Higher Education*, 2007, 53: 307-33.

- promena smisla znanja i nauke.

Već smo ranije navodili da smatramo da se transformisao horizont racionalnosti koji je bio u središtu obrazovanja. Postoji i jedan drugi izazov koji pominje Čeng: nužna multiplikacija znanja na univerzitetu, tačnije nužno postojanje različitih tipova znanja istovremeno, tako znanje ekonomskog karaktera, ali i repertoar znanja da se bude građanin, itd. Naše je pitanje da li neoliberalizacija obrazovanja može da odgovori na ove izazove.

4. ZAKLJUČAK

Izneli smo argumente u vezi toga šta je sadržina neoliberalizacije obrazovanja. Posebno smo isticali da se neoliberalizam ne može svesti na uvažavanje tržišnih kriterijuma. Nadalje, izvukli smo u prednji plan značaj pomeranja odnosa između javne i privatne sfere. Neoliberalizacija se odvija neravnomerno i to se itekako reflektuje u obrazovanju. Tako se može govoriti o posebnom položaju srednje i istočno-evropskih zemalja. Na kraju smo pokazali efekte neoliberalizacije obrazovanja i istakli pitanje kritičkog karaktera.

5. LITERATURA

- [1] K. Josifidis, A. Lošonc, Antiliberalne posledice neoliberalizma, u (V. Vukotić et al. ur.) Anti)liberalizam i ekonomija, Institut društvenih nauka, Beograd, 2014, str. 92-106. A. Lošonc, Neoliberalizam: diskursi ili ideologija, u (M. Podunavac, Ž. Paunović, ur.) Politika: nauka i profesija, Beograd, Univerzitetu Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2013, str. 87-11.
- [2] P. E. Agre, 'Commodity and community: institutional design for the networked university, Planning for Higher Education, 2000, 29(2), 5-14. M. W. Apple, Educating the "right" way (2nd ed.) New York, Routledge. M. W. Apple, (ed.), Global crises, social justice, and education, New York, Routledge, 2010. H. A. Giroux, Neoliberalism's War on Higher Education, Chicago, Haymarket, 2014.
- [3] J. Klausenitzer, The World Bank and education, Education and Social Justice, 2000, 2(3): 37-38, 59.
- [4] <http://www.margaretthatcher.org/document/104475>.
- [5] W. Ayers, and R. Ayers, Introduction, Monthly Review, 2011, 63, no. 3: 1-4.
- [6] C. Piovani, H. Togrul, Heterodox economics and the crises of capitalism: Rethinking pedagogy in higher education, International Critical Thought, 2012, 2:3, 375-386.
- [7] B. Aubrey, L'entreprise de soi, Paris, Flammarion, 2000.
- [8] J. Holford, Hard Measures for Soft Stuff: citizenship indicators and educational policy under the Lisbon Strategy. European Educational Research Journal, 7(3), 2008, 331-343
- [9] Council of the European Union (2010) Council conclusions of 11 May 2010 on the social dimension of education and training. Official Journal of the European Union (2010/C 135/02). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:135:0002:0007:>.
- [10] G. Lerner, Corporatizing higher education, The History Teacher, 2008, 4, no. 2, 219-27. M. H. Maier, K. M. McGoldrick, and S. Simkins, 2009, Starting point: Pedagogical resources for teaching and learning economics. http://serc.carleton.edu/files/econ/project/working_paper_starting_point.pdf.
- [11] http://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdsc510.html.
- [12] M. Jevtić, Koliko koštaju naše iluzije: liberalizacija obrazovanja u Srbiji, USPRS, Beograd, 2014.
- [13] D. Dorling, Injustice: Why Social Inequality Persists, Policy Press 2010.
- [14] S. Harginson, 'The Public/Private Divide in Higher Education: A Global Synthesis', Higher Education, 2007, 53:307-33.